
Andrija Hebrang i hrvatsko pitanje

PAVLE KALINIĆ*

Sažetak

Cijela hrvatska povijest bremenita je mnogim sukobima, u kojima su nositelji hrvatskih interesa blačeni raznim intrigama i neistinama, kako bi nakon toga bili na najsvirepije načine eliminirani.

Andrija Hebrang tragična je figura novije hrvatske povijesti, žrtva unutar politbiroovske frakcije Kardelj-Đilas-Ranković, kojoj je zeleno svjetlo za njegovu političku i fizičku eliminaciju dao J. B. Tito.

Optužbe kako je bio ustaški i kasnije sovjetski špijun u potpunosti su neutemeljene. Kao nevinna žrtva, Hebrangov kraj je i do danas ostao nerasvijetljen.

Andrija Hebrang rođen je u selu Bačevcu kod Virovitice, 21. listopada 1899. godine, od oca Andrije i majke Cecilije, rođene Strasser. Tijekom 1912. godine odlazi na školovanje, za trgovačkog pomoćnika u Szent Lorencz pokraj Pečuha. Kao trgovački pomoćnik radio je u Suhopolju, a kasnije je prešao u Zagreb gdje je radio i kao činovnik.

S idejama Oktobarske revolucije susreće se tijekom 1917. godine kad biva pozvan u vojsku. Isprva je raspoređen u topnički puk u Osijeku, a zatim prebačen u Zagreb na vezističku obuku. U jesen je upućen na talijansko bojište nedaleko od Gorice, gdje ostaje do kraja rata. Upravo u vojsci dopiru do njega glasine kako je na istočnoj bojišnici dezertirao popriličan broj austro-ugarskih vojnika, među njima i Hrvati, koji su dragovoljno stupili u borbu protiv Centralnih sila. U Odeskom dragovoljačkom odredu Srbi su poglavito propagirali veliku Srbiju, dok su Hrvati bili bliži dualističkoj ideji srpsko-hrvatskog ujedinjenja negoli jugoslavenskog. Samu ideju velike Srbije Hrvati su u potpunosti odbacivali.¹

*Pavle Kalinić, magistar politologije, živi u Zagrebu.

¹Poslije februarske revolucije 1917. godine u Odeskom dragovoljačkom odredu pojavila se "disidentska" hrvatska struja supilovaca i potočnjakovaca koji su se sukobljavali sa Srbima. Oko osamdesetak časnika Hrvata i Slovenaca napustilo je postrojbe odbacujući sve vrste "velikih" država, računajući na secesiju ili konfederaciju. Hrabak, B., "Konceptija federativne i konfederativne Jugoslavije među Jugoslavenima u Rusiji (od aprila 1916. do aprila 1918. godine)", *Časopis za suvremenu povijest*, 21 (1-3) 1986., 1-28.

Ponovo biva pozvan u vojsku 1918. godine. Služi u Osijeku, gdje 1919. godine postaje članom Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista). Godine 1921. u Nišu, služeći u Moravskom artiljerijskom puku, prvi je put osuđen na kaznu zatvora² zbog kršenja vojne stege i neposluha spram uniformiranih osoba.

Raspadom Austro-Ugarske Monarhije stvoreno je Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba. Pritisnuto tajnim Londonskim ugovorom, kojim se Italiji trebalo ustupiti Trst, Rijeku, Goricu i dio Dalmacije, Vijeće se odlučilo na brzo ujedinjenje s Kraljevinom Srbijom.

Prvodecembarskim aktom stvorena je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine. Velikosrpska politika na čelu s Nikolom Pašićem vidjela je novu državu kao proširenu Srbiju, što se moglo nazrijeti i iz Niške i Krfske deklaracije. Popuštajući Pašiću zbog talijanskog pritiska, Vijeće pristaje na ujedinjenje, no bez garancija o uređenju nove države.³ Protagonisti velikosrpstva su se mijenjali, ali je ideja proširene Srbije funkcionirala kroz razne oblike i različitim intenzitetom narednih sedamdeset godina. Stoga dolazi do stalnih sukoba na relaciji Zagreb-Beograd.

Tijekom 1920. godine zbog gospodarske krize dolazi do nemira širih razmjera. U demonstracijama je sudjelovalo 50.000 radnika. Prvi izbori za Ustavotvornu skupštinu održani su iste godine. Komunisti su dobili gotovo dvije stotine tisuća glasova i 59 poslaničkih mandata, i to uglavnom u Zagrebu, Osijeku i Sisku.

Nakon vala radničkih štrajkova u Sloveniji i Bosni u prosincu 1920. godine vlada je proskribirala djelovanje KPJ, iako njezino djelovanje ni približno nije bilo opasno za vladajući režim kao što je to bilo neriješeno hrvatsko nacionalno pitanje. Nakon neuspjelog atentata na regenta Aleksandra i ubojstva ministra unutarnjih poslova Milorada Draškovića vlada je donijela Zakon o zaštiti javne sigurnosti i poretka u državi. Time je KPJ prešla u ilegalu, što joj je bitno smanjilo brojnost članstva.⁴

Početak 1923. godine, komunisti u ilegali osnivaju Nezavisnu radničku partiju Jugoslavije. Iste godine Hebrang se nastanjuje u Zagrebu. Za člana mjesnog rukovodstva izabran je 1925. godine.⁵ Nezavisna radnička partija Jugoslavije na skupštinskim izborima 1925. godine osvaja svega 1,1% glasova, ne dobivši ni jedan mandat.

²Šest mjeseci.

³Upravo politika “novog kursa”, kojoj su se na čelu nalazili Ante Trumbić i Fran Supilo, tj. ideja jugoslavenstva, nalazila se na tragu kompromisa između hrvatskog ideala o samostalnoj državi i srpskog o proširenoj Srbiji. Vidi: Banac, I., *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: izvori, povijest, politika*, Zagreb 1987.

⁴Kisić-Kolanović, Nada, *Hebrang iluzije i otrežnjenja*, Institut za suvremenu povijest, Zagreb, 1996., str. 19.

⁵Hrvatski državni arhiv, *Dosje Hebrang*, 58403/1489 .

U Upravni odbor zagrebačke podružnice Saveza privatnih namještenika ulazi kao blagajnik 1926. godine, a pred njihov kongres, u listopadu 1927. godine biva izbačen iz sindikata i uprave.⁶

Predsjedavao je VIII. konferenciji zagrebačkih komunista 1928. godine na Pantovčaku, kad se zajedno s Titom suprotstavio frakcijskim borbama u partiji. Pobjeda njihove antifrakcijske struje, uz podršku Antuna Mavraka, sekretara Pokrajinskog komiteta KPJ za Hrvatsku i Slavoniju, omogućila je konsolidaciju partijskih redova.⁷

Prilikom ilegalnog prelaska jugoslavensko-austrijske granice 13. travnja 1928. godine uhapšen je, kad je kao delegat Mjesnog komiteta Zagreba bio upućen na travanjско zasjedanje Kominterne u Moskvi, ali je zbog nedostatka dokaza pušten iz zatvora. Protjeran je u Bačevac, no ilegalno se vraća u Zagreb, gdje se partijski rad intenzivira nakon ubojstva Stjepana i Pavla Radića, te Đure Basaričeka u beogradskoj Narodnoj skupštini 20. lipnja 1928. godine.⁸

Nakon atentata, zbog demonstracija koje su uslijedile, pojačava se policijski progon političkih protivnika režima, poglavito haesesovaca i komunista.

U međuvremenu je u Zagrebu uhićena uprava Radničkog kulturnog društva kojeg je i Hebrang bio član, pa je i sam odležao mjesec dana. Ujedno je dobio i petogodišnji izgon u selo Bačevac, ali se, čim su to prilike dopustile, ilegalno vraća u Zagreb.

Zajedno s Mihailom Vranešom Hebrang je ponovo uhapšen 7. rujna 1928. godine u Zagrebu ispred kuće u Gundulićevoj ulici, gdje se nalazio tajni partijski arhiv. Kako je uhapšen s kompromitirajućim pismima i dokumentima, sproveden je u istražni zatvor. Ukazom od 6. siječnja 1929. godine kralj je ukinuo Ustav, raspustio Skupštinu i zabranio rad svim političkim strankama⁹. Tad je “komunizam” Zakonom o zaštiti države, donesenim u kolovozu 1921. godine, pravno okvalificiran kao prevratništvo, pa se zbog bitno otežanih okolnosti nije ni mogla očekivati blaga kazna za Hebranga.

Na suđenju u Beogradu Hebrang nije priznao pripadnost Komunističkoj partiji, ali se zato izjasnio kao komunist iz uvjerenja. Kako mu je neprijepono dokazana komunistička djelatnost, na temelju presude Državnog suda

⁶HDA, DH, 58403/1489.

⁷Vlajčić, Gordana, *Osma konferencija zagrebačkih komunista*, Zagreb, 1976., str. 117-146.

⁸Ivanković-Vonta, Zvonko, *Hebrang*, Zagreb, 1988., str.14.

⁹Boban, Ljubo, *Maček i politika HSS 1928-1941*, Zagreb, 1974., knjiga I., str. 44.

za zaštitu države osuđen je na dvanaest godina zatvora.¹⁰ Upućen je na izdržavanje kazne u Lepoglavu. Odležao je dvanaest godina i šest mjeseci. Potkraj 1933. godine Hebrang je, zajedno s ostalim političkim zatvorenicima (komunistima), prebačen u Srijemsku Mitrovicu, jer je nakon štrajka u Lepoglavi uprava kaznionice odlučila koncentrirati političke zatvorenike na jednom mjestu.¹¹

Svoje obrazovanje Hebrang je upotpunio baš na robiji — “Crvenom sveučilištu” — sustavnim učenjem političke ekonomije, povijesti, proučavanjem nacionalnog, sindikalnog i seljačkog pitanja.¹² Nakon atentata na kralja Aleksandra i njegovu ubojstva 1934. godine komunisti se približavaju hrvatskim nacionalnim revolucionarima kojima zatvorska uprava nije priznavala status političkih zatvorenika.¹³

Na robiji Hebrang dolazi u sukob s Petkom Miletićem i grupom pseudoradikalna koji su inzistirali na stalnoj borbi protiv uprave kaznionice, dok je Hebrang uz povremenu podršku Moše Pijade težio prekidu daljnjih sukoba, te korištenju stečenih pogodnosti za obrazovanje robijaša, što će im koristiti u daljnjem revolucionarnom radu. Sukobi s Petkom Miletićem rezultirali su Hebrangovim dobrovoljnim odlaskom u samicu, a zatim 6. kolovoza 1937. godine i atentatom na njega.¹⁴

Sukob je kulminirao proglašavanjem Hebranga “trockistom”, stavljajući ga u isti ravan sa Trockim, Kamenjevim i Zinovjevim. Bila je to u to vrijeme najteža moguća optužba. Upravo je Josip Broz Tito zaustavio daljnji sukob smijenivši Petka Miletića, ponajprije zato što je nastojao sukob zadržati unutar kaznionice, kako se ne bi proširio na cijelu partiju. Istovremeno je nastojao sačuvati Hebranga za daljnji partijski rad u vremenima što su dolazila.

Hebrangu je kazna istekla 15. veljače 1941. kad je sproveden u Bačevac, ali se on ilegalno vraća u Zagreb.¹⁵ Nastanjuje se kod Vladimira

¹⁰Jelić, Ivo, *Sudski proces Andriji Hebrangu*, ČSP, 22, 1990., str. 14-20.

¹¹Kalinić, Pavle, *Andrija Hebrang: Svjedoci govore*, Zagreb, 1991.

¹²Otokar Keršovani je iz zapisa s robije izdao knjigu *Povijest Hrvata*, Rijeka, 1971.

¹³Rupčić, Nina, *Robija: zapisi hrvatskih narodnih boraca*, Zagreb, 1936.

¹⁴U grupi oko Petka Miletića nalazio se i Milovan Đilas, koji će kasnije imati jednu od glavnih uloga u političkoj i fizičkoj eliminaciji Hebranga. Petko Miletić, što je kasnije ustanovljeno, od početka je sve izdao policiji i bio je njihov informator tijekom robijanja. Nakon izlaska s robije Miletić odlazi u SSSR, gdje sredinom tridesetih nestaje u staljinističkim čistkama.

Atentat na Hebranga pokušali su Hivzija i Benko po izričitoj zapovijedi Petka Miletića.

Maček, I., *Sjećanja*, Zagreb, 1983.; Ivanković Vonta, Zvonko, op. cit., str. 14.

¹⁵AIHRPH, G - XVI, k.35, br.1480. Izvještaj sreskog načelnika u Virovitici.

Frajtića u Heinzellovoj 7a i odmah se uključuje u partijski rad. Kooptiran je u CK KP Hrvatske i sudjeluje na zajedničkim sastancima s CK KPJ. Sudjeluje i u radu Majskog savjetovanja 4. svibnja 1941. godine. Nakon savjetovanja postavljen je za predsjednika Vojnog komiteta KP Hrvatske. Kad je nakon poziva CK KPJ na općenarodni ustanak raspušten Vojni komitet, Hebrang se 6. srpnja 1941. godine uključuje u rad Operativnog rukovodstva KPH, zajedno s Radom Končarom, sekretarom KPH, i Vladom Popovićem, bivšim instruktorom CK KPJ pri CK KP Hrvatske. Hebrang i Popović osnovali su u listopadu Glavni štab Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda. Nakon Končareve pogibije u Splitu 17. studenoga 1941. godine Hebrang je postavljen za sekretara CK KP Hrvatske i nastavlja s Popovićem voditi poslove Operativnog rukovodstva sve do 25. veljače 1942. godine, kad je ponovo uhićen.

Hebrang je uhićen u kući Ivana Srebrenjaka-Antonova u Vrapču, Perjavica 4.¹⁶ Prilikom uhićenja pružio je oružani otpor, pa je Franciška Srebrenjak, koja se tada (zajedno s djetetom) zatekla u kući, uspjela uništiti sve dokumente koji su ih mogli kompromitirati. U pucnjavi je ranjen u sljepoočicu, što mu je ostavilo trajne posljedice na desnom oku. Razlikovao je samo svjetlost i tamu. Nakon što je Hebrang uhićen, u ilegalnoj partijskoj strukturi došlo je do izmjene mjesta i do tada korištenih javki, sve u strahu da Hebrang progovori.

Čak i da je htio progovoriti, prva tri dana nije ni mogao, jer je bio u komi. Prebačen je u bolnicu "Sveti Duh", gdje su mu ozljede sanirane, a zatim u ustaški zatvor na Trgu Kulina bana.¹⁷ Tamo se susreo s Vladimirom Frajtićem koji je također bio uhićen jer ga je prokazao Boro Jošt. Susret u istražnom zatvoru omogućio im je Miro Kapović s kojim su bili zajedno na robiji u Srijemskoj Mitrovici. Kako Hebrang ništa nije priznao, a ustaše su znale da se radi o visokom partijskom dužnosniku, upućen je 13. lipnja 1942. godine u logor Stara Gradiška na izdržavanje kazne. Rukovodstvo KPJ i KPH pokušavalo ga je spasiti na razne načine: od prepada na bolnicu do razmjene za zarobljene njemačke i ustaške časnike. Prepad na bolnicu je otkazan, jer je Hebrang u međuvremenu bio već prebačen u istražni zatvor. Svaku ponudenu razmjenu ustaške su vlasti onemogućavale, tvrdeći kako Hebrang nije na popisu zarobljenika. Do razmjene je ipak došlo. Zamijenjen je za visoke ustaške dužnosnike, Mirka Vutuca i Karla Wagnera, koje su zarobili slavonski partizani. Razmjena je

¹⁶Hebrang je uhapšen u kući Antonova, sovjetskog obavještajca. Tamo je prešao iz stana Vladimira Frajtića-Gazde u Heinzellovoj 7a, jer je nekoliko dana ranije bila uhićena Zlata Šegvić. Preselio je iz predostrožnosti. Zlata Šegvić nikoga nije odala ustaškoj policiji. Hebrang je uhićen slučajno, jer su policajci došli uhititi Antonova, a uopće nisu znali da se Hebrang nalazi u kući. To su saznali tek nakon što je Hebrang, zbog ranjavanja, bio u nesvijesti. Prepoznao ga je jedan od policajaca koji je s Hebrangom bio na robiji.

¹⁷Danas Trg hrvatskih velikana.

obavljena 23. rujna 1942. godine kod sela Cage u blizini Okučana, sjeverozapadno od Nove Gradiške. S Hebrangom su razmijenjeni i Bogdanka Podunavac — Seka, Olga Khon rođ. Strauss i dr. Mladen Iveković.

Dolaskom na oslobođeni teritorij Hebrang je odmah uključen u rad CK KP Hrvatske, te ponovo preuzima poslove sekretara CK KP Hrvatske.

U prosincu 1942. godine sklapa brak s Olgom Strauss u Slunju.¹⁸

Na Prvom zasjedanju AVNOJ-a u Bihaću, 26-27. studenoga 1942. godine, Hebrang je jedan od predstavnika Hrvatske. Tu je s Titom dogovorio i osnivanje ZAVNOH-a. Posebnost ZAVNOH-a, za razliku od ostalih zemaljskih antifašističkih vijeća, bila je u širini narodnooslobodilačkog pokreta unutar kojeg su, osim KP Hrvatske, djelovali i Izvršni Odbor HSS-a na čelu s Božidarom Magovcem i Srpski klub vijećnika ZAVNOH-a, sastavljen od bivših članova Pribićevićeve Srpske demokratske stranke.

Prvo zasjedanje ZAVNOH-a održano je u Otočcu 13. i 14. lipnja 1943. godine, a Drugo u Plaškom 12-15. listopada 1943. godine. Usvojena je Deklaracija, donesena 20. rujna, kojom se Istra, Rijeka, Zadar i otoci priključuju Hrvatskoj, a time i Jugoslaviji.¹⁹ Deklaracija je potvrđena i na Trećem zasjedanju AVNOJ-a. Na Trećem zasjedanju ZAVNOH-a u Topuskom 8. i 9. svibnja 1944. godine stvorena je Federalna Država Hrvatska. Četvrto zasjedanje ZAVNOH-a održano je u oslobođenom Zagrebu 24. i 25. srpnja 1945. godine.

Hebrang je bio vijećnik AVNOJ-a i spiritus movens ZAVNOH-a, po funkciji potpredsjednik.

Dolaskom Đilasa na hrvatski oslobođeni teritorij počinju zakulisne igre kojima se Hebranga pokušava eliminirati. Đilas je svojim sektaštvom u potpunosti uspio upropastiti ustanak u Crnoj Gori, a došavši u Hrvatsku i vidjevši veličinu oslobođenog teritorija i širinu narodnooslobodilačkog pokreta, nije mogao suspregnuti netrpeljivost prema Hebrangu, koja je vukla svoje korijene još s robije u Srijemskoj Mitrovici. Tada je Đilas, kao student prava, pripadao grupi pseudoradikala okupljenih oko moskovskog đaka Petka Miletića. Kao intelektualno superiorniji, Đilas vrlo brzo na svoju stranu pridobiva i sirovog Rankovića. On se također pokazao nesposobnim organizirati ustanak širih razmjera u Srbiji, tako da je ono malo srpskih partizana bilo prisiljeno pred naletom Nijemaca i surovih odmazdi pobjeći u Bosnu. Politbiroovski dvojac Đilas-Ranković pokušava srozati Hebrangov

¹⁸S Olgom Hebrang ima troje djece: Dunja, Otočac, 11.11.1943., Andrija, Beograd, 27.1.1946. i Branko, Beograd, 1.12.1947. Bio je to Hebrangov drugi brak. U prvom braku imao je sina Andriju kojeg je Tito, po Hebrangovoj želji, poslao na školovanje u SSSR, gdje je i umro 1937. Josip Broz Tito, *Sabrana djela*, Beograd, III, str. 115.

¹⁹ZAVNOH *Zbornik I*, 1943., 399.

ugled kod Tita, stalno izmišljajući “incidente” u Hrvatskoj. Čim je stigao, Đilas je “vidio” zaplašenost Srba masovnim dolaskom Hrvata u partizane.

Oko granica u Istri, nakon kapitulacije Italije, Hebrang se sukobljava s Kardeljem koji je, kao i većina tadašnjeg slovenskog rukovodstva, smatrao da veći dio Istre treba pripasti Sloveniji. Hebrang je inzistirao da Hrvatskoj trebaju pripasti sela u kojima postoje hrvatske, a Sloveniji ona u kojima postoje slovenske škole. Tako je i provedeno, te je granica postavljena na rijeci Dragonji. Upravo na tom mjestu Đilas pridobiva na svoju stranu Kardelja. “I to je bio početak kraja Hebranga”, što Đilas i navodi u svojoj knjizi “Wartime”.²⁰

Potkraj 1943. godine Tito je smijenio Ivana Rukavinu s mjesta zapovjednika Prvog hrvatskog korpusa. Ponudio je zapovijedanje Hebrangu koji je to odbio, smatrajući sebe ponajprije političarem, a ne vojnikom. Na njegov prijedlog i uz Titovu suglasnost za zapovjednika je postavljen kapetan iz španjolskog građanskog rata, Ivan Gošnjak.²¹

Na Hebrangovu inicijativu ZAVNOH je prihvatio ideju o osnivanju hrvatske novinske agencije TAH.²² Kako je već bio osnovan TANJUG, i to je uzeto kao dokaz Hebrangova “separatizma”.

Uvođenje vjeronauka kao fakultativnog predmeta u škole na oslobođenom teritoriju kod Tita nije naišlo na razumijevanje.²³ Hebrang je predložio uvođenje katoličkog vjeronauka u niže i srednje škole gdje je prevladavalo većinsko hrvatsko stanovništvo, dok je u područjima gdje su u većini bili Srbi predloženo uvođenje pravoslavnog vjeronauka. Tvrdoj boljševičkoj liniji, kojoj je na čelu bio Đilas, to je bio dodatni element pri napadanju Hebranga za desničarsko skretanje.

Glavni napadi na Hebranga krenuli su zbog tzv. zapostavljanja Srba u Hrvatskoj. Glavninu partizanskih snaga na početku ustanka sačinjavali su Srbi iz Like, Korduna i Banije uz Hrvate komuniste koji su se odazvali pozivu KPJ na ustanak protiv fašizma. Uspostavom Nezavisne Države Hrvatske hrvatski je narod trenutno povjеровao kako su napokon ozbiljene vjekovne težnje za samostalnom državom. Međutim, ustupanje Dalmacije s otocima Italiji (Rimski ugovori), te zvjerstva počinjena od strane ustaške vlasti nad židovskim, srpskim i romskim pučanstvom kao i prema Hrvatima neistomišljenicima, ukazali su da se ne radi o samostalnoj i demokratskoj

²⁰Vidi: Kalinić, P., op. cit., str. 72. Također, Đilas, Milovan, *Wartime*, New York, Harcourt Brace Jovanovich, 1977., str.177-189.

²¹*Hronologija radničkog pokreta i SKJ*, II., Beograd, 1980., 191-92.

Hebrang je Titovom ponudom da zapovijeda trebao steći isti status kakav je Tito imao u Jugoslaviji.

²²*Izvori za istoriju SKJ ...*, knj. 20, 446.

²³*ZAVNOH, Zbornik 1944.*, III, str. 255.

hrvatskoj državi, već o marionetskoj fašističkoj tvorevini. Tijekom 1941. i 1942. godine najviše je Hrvata u partizane došlo upravo iz Istre, Gorskog kotara i Dalmacije, boreći se za nacionalno i socijalno oslobođenje. Kapitulacijom Italije 8. rujna 1943. godine postaje jasno kako su kola Osovine definitivno krenula nizbrdo, što povećava dolazak Hrvata u partizane i iz ostalih krajeva. To izaziva stanovitu zabrinutost kod (veliko)srpskih kadrova, što vješto pokušava iskoristiti Đilas, optužujući Hebranga za zapostavljanje Srba. Međutim, činjenice pokazuju upravo suprotno. Ubojstvom Končara, 17. studenoga 1941. godine u Splitu, CK KPH ostaje bez članova srpske nacionalnosti te Hebrang kooptira dvojicu Srba, Dušana Brkića i Radu Žigića, u CK KPH. Kasnije Žigić bude postavljen za političkog komesara Glavnog štaba Hrvatske, a Brkić je kooptiran i u Politbiro. U ZAVNOH-u je Hebrang stalno naglašavao srpski doprinos borbi, ističući pritom kako su “Srbi u Hrvatskoj zaslužili da budu potpuno slobodni i ravnopravni s Hrvatima”.²⁴

Upravo je na Hebrangov prijedlog ZAVNOH odlučio da oba pisma, latinica i ćirilica, budu ravnopravna te da se u školama s većinskim hrvatskim pučanstvom počinje s latinicom, a s ćirilicom tamo gdje je u većini srpsko.²⁵

Iako je praksa u Hrvatskoj pokazivala suprotno od onoga što su Titu servirali Đilas, Kardelj i Ranković, u listopadu 1944. godine Hebrang je smijenjen s mjesta generalnog sekretara CH KPH. To je smjenjivanje međutim prikazano kao formalno unapređenje, tj. Hebrang je poslan u Beograd i postavljen na novu i odgovorniju dužnost.²⁶

U Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije Hebrang je u listopadu 1944. godine postavljen za rukovodioca obnove i izgradnje cijele Jugoslavije.

Zajedno s Đilasom i Kardeljem, Hebrang 16. listopada odlazi u Bari, zatim u Rim, gdje se Đilas i Kardelj sastaju s Palmirom Togliattijem, sekretarom KPI (PCI). Hebrang nije bio uključen u te razgovore. Vraćaju se u Arandelovac 22. listopada 1944. godine. Generalni sekretar KPH postao je Vladimir Bakarić.²⁷

²⁴ZAVNOH *Zbornik I*, 1943., 459 i 480.

²⁵ZAVNOH *Zbornik 1944.*, III., 101.237-238.

²⁶Kisić Kolanović, Nada, op. cit., str. 126.

²⁷Ibidem, str. 130.

Zvonko Ivanković Vonta smatra kako je izmjena hrvatskih granica sa Slovenijom 1955. godine posljedica dolaska Bakarića na Hebrangovo mjesto te da su hrvatska sela data Sloveniji kao zahvalnost što je Kardelj omogućio Bakariću da dođe na Hebrangovo mjesto.

Predsjedništvo AVNOJ-a 31. listopada 1944. godine imenovalo je Hebranga za povjerenika trgovine i industrije.

Iza Nove godine 1945. Hebrang vodi jugoslavensku delegaciju u Moskvu, gdje se sastaje sa Staljinom i drugim vodećim ličnostima SSSR-a. Vidjevši stvarno stanje u zemlji koja mu je do tada bila ideal, kao uostalom i svakom komunisti onoga vremena, Hebrang doživljava razočaranje.²⁸

U vladi Tito-Šubašić, u ožujku 1945. godine, Hebrang je postavljen za ministra industrije i predsjednika privrednog savjeta.

U Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji, na izborima održanim 11. studenoga 1945. godine, Hebrang je izabran u Sabor NRH i Ustavotvornu skupštinu DFJ kao zastupnik kotareva Virovitica i Zagreb (Črnomerec i Kustošija).

Početakom 1946. godine u novoj vladi FNRJ Hebrang je ponovo ministar industrije i predsjednik Privrednog savjeta Vlade FNRJ, te postaje i predsjednik Savezne planske komisije.

Prilikom određivanja ciljeva i načina provedbe prvog petogodišnjeg plana došao je u sukob s Titom i s ostalim članovima Politbiroa. Sukob rezultira njegovim povlačenjem iz Politbiroa CK KPJ 24. travnja 1946. godine. U lipnju je smijenjen s dužnosti ministra industrije i predsjednika Privrednog savjeta.

Dužnost predsjednika Savezne planske komisije napustio je 8. siječnja 1948. godine, kad je i potpisao svoj posljednji akt — Naredbu o određivanju dana izvršenja popisa stanovništva FNRJ. Kako je Ministarstvo industrije bilo podijeljeno na Ministarstvo teške industrije i Ministarstvo lake industrije, Hebrang postaje Ministar lake industrije. S te funkcije smijenjen je 5. svibnja 1948. godine.

Tijekom travnja 1948. godine Hebrang boravi u kućnom pritvoru. Uhićen je 7. svibnja 1948. godine.

Hebrang je optužen za loše držanje u ustaškom zatvoru 1942. godine. Ranković je servirao Titu kako ima nepobitne dokaze o Hebrangovoj izdaji. "Tito je upitao Rankovića: Zašto ga nisi preslušao tada? Ranković je odgovorio uz prijekorni osmjeh: Mislio sam da si ti to učinio u Bihaću".²⁹

Za istragu je određen pukovnik Mile Milatović koji je upravo na tom slučaju unaprijeđen u čin generala. Hebrang je optužen kao ustaški i sovjetski špijun. Kao ustaški za izdaju komunističkih ilegalaca u Zagrebu, a kao sovjetski za izdavanje tajni sovjeticima i podršku Rezoluciji IB-a.

²⁸Kalinić, P., op. cit., str. 26.

²⁹Đilas, Milovan, op. cit., str. 210.

Hebrang ni u kom slučaju nije bio ustaški špijun, a to mu ni istraga nije uspjela dokazati, već je u nedostatku dokaza uhitila njegove bliske suradnike, uključujući i suprugu Olgu, tražeći od njih “zbog viših interesa” lažno terećenje Hebranga. Milatović je Vladimiru Frajtiću namijenio ulogu “krunskog svjedoka” optužbe, na što Frajtić ni nakon višegodišnje torture nije pristao, iako je i njegova supruga Margita bila uhićena ne bi li ga se “omekšalo”. Hebrang ništa nije priznao, a nije ni imao što priznati. To je vidljivo i iz Milatovićeve knjige “Slučaj Andrije Hebranga”.³⁰ Prilikom Hebrangovog uhićenja još je stotinjak ljudi uhićeno, sve stari partijski ilegalci.³¹

Optužba nikad nije dokazana, niti je to i mogla biti.

Optužba kako je Hebrang bio sovjetski agent i kako je podržao Rezoluciju IB-a, pojavila se naknadno, kad je postalo očividno da se Hebrangu ne može pripisati špijunaža za ustaše. Činjenica je da je Rezolucija IB-a donesena u Bukureštu 28. lipnja 1948. godine, a objavljena u Jugoslaviji 30. lipnja 1948. godine.³² Kako je Hebrang uhićen još 7. svibnja 1948. godine nije ni mogao znati za Rezoluciju IB-a.³³ Da je bio sovjetski špijun, Staljin bi sigurno inzistirao na njegovom oslobađanju. Međutim, nije. Sustavno potiskivanje Hebranga počelo je još 1944. godine, da bi se nastavilo smanjivanjem njegovih funkcija od 1946. godine sve do njegova uhićenja 7. svibnja 1948. godine. Prije samog uhićenja bio je u kućnom pritvoru, tako da je gotovo dva mjeseca ranije bio izvan svih odgovornih dužnosti, pa nije dolazio ni do kakvih informacija.

Službeno, Hebrang je izvršio samoubojstvo u Glavnjači zabivši se glavom u radijator 11. lipnja 1949. godine. Međutim, Glavnjača je bila građevina iz turskog doba i u njoj nije ni bilo radijatora. Stoga se i ta krivotvorina ruši sama od sebe. Hebrang nije ubijen, kako je to službeno navedeno u

³⁰Milatović, Mile, *Slučaj Andrije Hebranga*, Beograd, 1952.

³¹Uhićeni su Vladimir i Margita Frajtić. Frajtić je bio osuđen na smrtnu kaznu, zatim je kazna ublažena na doživotnu. Kasnije na dvadeset godina. Odležao je dvanaest - potpuno nevin. Margita Frajtić je u Glavnjači bila zatvorena 33 mjeseca. Nevina. Olga Hebrang je osuđena na 12 godina, a odrobijala je osam i pol. Nevina. Bogdanka Podunavac optužena je kao dio Hebrangove grupe, tj. kao ustaška - gestapovska špijunka. “Umrta” 1951. godine u Glavnjači. Nevina. Frančiška Srebrenjak uhićena je 20. rujna 1948. pod “osnovanom sumnja” da je radila kao agent ustaške policije. “Samoubojstvo” u zatvoru (datum i godina nepoznati). Nevina. Još su mnogi nevinu uhićeni kao: Lujo Čačić, Bojan Kugler, Milan Žugelj, Ivan Skomrak, Marica Đoić, Mito Despotović, itd. Svi navedeni, osim Kuglera, Skomraka i Opićeve, ubijeni su u zatvoru. Vidi: Ivanković Vonta, Zvonko, *Hebrang*, Zagreb, 1988., str.295-319.

³²*Borba*, 30. lipnja 1948. godine.

³³Uhićen je 54 dana prije objavljivanja Rezolucije IB-a u Jugoslaviji.

smrtnici 11. lipnja 1949. godine, već vjerojatno u prvoj polovici 1950. godine.³⁴

Njegov istražitelj, Mile Milatović, godinama se upinjao ne bi li dokazao kako je Hebrang bio ustaški špijun. Uhićeno je stotinjak nevinih ljudi, ali nitko nije htio Hebranga lažno teretiti. Knjiga koju je napisao uz pomoć Đilasa i Ćosića, “Slučaj Andrije Hebranga”, tiskana je u 50.000 primjeraka, što samo po sebi govori da je bila predviđena kao propagandni materijal. Pobio ju je argumentirano, rečenicu po rečenicu, Zvonko Ivanković Vonta.

Hebrang je nezaobilazna figura novije hrvatske političke povjesti. Uspio je Hrvatsku prevesti iz tabora poraženih na stranu saveznika, pobjednika u Drugom svjetskom ratu. Stvorio je Federalnu Državu Hrvatsku koja je bila pravni temelj hrvatskog osamostaljenja 1990. godine. Hebrang je tvorac sadašnjih hrvatskih granica, a one, uzevši u obzir povijesne okolnosti i uvjete u kojima su povlačene, zasigurno nisu mogle biti šire nego što jesu.

Ne može se nikako umanjiti ni Hebrangov odlučni zahtjev priključenju Baranje Hrvatskoj. Do 1945. godine Baranja nikada nije bila sastavni dio Hrvatske. Usprotivio se i izgradnji Auto-ceste bratstvo i jedinstvo smatrajući to potrebnim, ali tek onda kada za takvu prometnicu budu postojala vozila i koja bi po njoj mogla prometovati. Također se zalagao za kasniju izgradnju kanala Dunav-Tisa-Dunav, znajući kolika su sredstva za to potrebna, koja tadašnja porušena privreda nije imala niti je mogla akumulirati. Tražio je objašnjenje zašto se sad (1945.) opet pokušava opljačkati Hrvatsku predloženim tečajem zamjene 100 kuna za 2,50 dinara, dok je u Srbiji bio predložen tečaj za razmjenu 100 prema 5.³⁵ Jedini se u Politbi-rou usprotivio nacionalizaciji malih i srednjih poduzeća, smatrajući to neprimjerenim postojećem hrvatskom gospodarstvu.

Na žalost, Andrija Hebrang “tiho” je rehabilitiran istovremeno s ostalim žrtvama tadašnjeg režima. Sabor Republike Hrvatske u lipnju 1990. godine donosi “Deklaraciju o uhićenju i umorstvu Andrije Hebranga”, proglašivši ga “nevinom žrtvom komunističke represije”.³⁶ Činjenica je kako Hebrang nije ni bio osuđen, pa mu sudska rehabilitacija i nije trebala. Svaki veći grad u Hrvatskoj dobio je Hebrangovu ulicu. HNK je u režiji Petra Šarčevića na tekst Anđelka Vuletića izveo desetak predstava “Hebrang”. I to je bilo sve.

³⁴Đilas, Milovan, *Vlast*, London, 1983., str. 173.

Kalinić, P., op. cit., str. 51. Ima i suprotnih mišljenja, od onih koji smatraju kako je Hebrang ubijen 1949. godine do onih koji smatraju da je ubijen početkom 1952. godine.

³⁵Hebrang je smatrao taj tečaj nerealnim, videći u njemu daljne osiromašenje hrvatske privrede koja je u ratu ionako bila porušena. Vidi: Hummar, J., *Nastanak društvene svojine u Jugoslaviji*, Beograd, 1986.

³⁶Kisić Kolanović, Nada, op. cit., str. 228.

Budući da je pravda, posebice na ovim prostorima, spora, ali ipak dostižna, morat će se pričekati smjena generacija i u Hrvatskoj, kako bi se, napokon, saznala puna istina o Hebrangovom kraju. Naravno, nitko se ne zanosi iluzijama da su žrtve uvijek i sveci. Ipak, ne smije se smetnuti s uma kako je funkcionirao bivši jednostranački sustav, kao ni vrijeme kad se to odigravalo. Za biti na vrhu ili biti blizak njemu tražila se bezuvjetna odanost. Biti odan značilo je bespogovorno izvršavati zapovijedi što su ih pred dužnosnike postavljali nadređeni. Hebrangovom padu djelomično je pomogao i njegov *al pari* odnos spram Tita, jer su samo njih dvojica bili iz iste generacije, dok su ostali iz Politbiroa bili puno mlađi.

Kao što se ne zna točan način na koji je ubijen, kad je ubijen, niti gdje je sahranjen Andrija Hebrang, ne zna se ni tko su bili drugi i treći čovjek koji su ga, zajedno s Ivanom Gošnjakom, došli privesti. Nije ih vidjela ni Olga Hebrang, jedini svjedok Hebrangova odvođenja na partijsku komisiju, što je bio uvod u utamničenje i, kasnije, umorstvo.

To su pitanja koja još uvijek čekaju odgovor.

Andrija Hebrang bio je predstavnik izvorne hrvatske ljevice, čiji je intelektualni dio pobijen nakon neuspjelog bijega iz logora Kerestinec. Taj gubitak hrvatska ljevica nije uspjela nadoknaditi. Hebrang je, gledano iz ondašnjeg boljševičkog rakursa, bio liberal. Možda bi se čak uvjetno moglo govoriti o Hebrangu kao preteči eurokomunista. Njegova odanost hrvatskoj ideji i protivljenje staljinističkoj koncepciji ekonomije stajali su ga života, ali su iza njega ostali potencijalni temelji suvremene hrvatske države. Mnogi drugi pobornici hrvatske ideje nisu u to vrijeme imali prilike, ili možda osobne hrabrosti, da pridonesu postavljanju temelja za njezinu kasniju realizaciju. Zato bi Hrvatska država u svojoj službenoj povijesti trebala posvetiti više pažnje Andriji Hebrangu.

Literatura:

Banac, Ivo, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: Izvori, povijest, politika*, Zagreb, 1987.

Banac, Ivo, *Sa Staljinom protiv Tita: Informbirovski rascjepi u jugoslavenskom komunističkom pokretu*, Zagreb, 1990.

Baker, Elizabeth, *Britanska politika na Balkanu u II. svjetskom ratu*, Zagreb, 1978.

Bernardić, Ivan, *Život iza željeznih rešetaka*, Zagreb, bez godine izdanja.

Biber, Dušan, *Tito-Churchill: Strogo tajno*, Beograd, Zagreb, Ljubljana, 1981.

Blažević, Jakov, *Tražio sam crvenu nit*, Zagreb, 1976.

- Boban, Ljubo, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke*, I i II, Zagreb, 1974.
- Boban, Ljubo, *Hrvatska u diplomatskim izvještajima izbjegličke vlade 1941-1943.*, I i II, Zagreb, 1988.
- Boban, Ljubo, *Hrvatske granice 1918-1941.*, Zagreb, 1992.
- Broz, Josip Tito, *Sabrana djela*, 20 tomova, Beograd, 1977-1984.
- Cenčić, Vjenceslav, *Enigma Kopinič*, I i II, Beograd, 1993.
- Cvrlje, Vjekoslav, *Vatikanska diplomacija*, Zagreb, 1992.
- Dedijer, Vladimir, *Izgubljena bitka J.V.Staljina*, Sarajevo, 1969.
- Dedijer, Vladimir, *Dokumenti 1948.*, tri toma, Beograd, 1979.
- Dedijer, Vladimir, *Novi prilozi za biografiju J.B.T.*, knjiga II, Rijeka 1981.
- Dedijer, Vladimir, *Novi prilozi za biografiju J.B.T.*, knjiga III, Beograd, 1984.
- Doder, Milenko, *Kopinič, bez enigme*, Zagreb, 1986.
- Dujmović, Tihomir, *Razgovor s dr Antom Ciligom*, Zagreb, 1991.
- Đilas, Milovan, *Wartime*, New York, 1977.
- Đilas, Milovan, *Vlast*, London, 1983.
- Đilas, Milovan, *Revolucionarni rat*, Beograd, 1990.
- Galić, Mirko, *Politika u emigraciji*, Zagreb, 1990.
- Hebrang, Dunja, *Kronika zla i mučnine*, Beograd, 1990.
- Holjevac, Većeslav, *Zapisi iz rodnog grada*, Zagreb, 1972.
- Hoptner, Jacob B., *Jugoslavija u krizi 1934-1941*, Rijeka, 1972.
- Horvat, Rudolf, *Hrvatska na mučilištu*, Zagreb, 1992.
- Hrnčević, Josip, *Svjedočenja*, Zagreb, 1986.
- Humar, Joško, *Nastanak društvene svojine u Jugoslaviji*, Beograd, 1986.
- Irvine, Jill A., *The Croat Question: Partisan Politics in Formation of the Yugoslav Socialist State*, Boulder, 1993.
- Ivanković, Zvonko Vonta, *Hebrang*, Zagreb, 1988.
- Iveković, Mladen, *Nepokorena zemlja*, Zagreb, 1945.
- Izvori za istoriju SKJ: *Sjednice Centralnog komiteta KPJ (1948-1952)*. Serija A: Dokumenti centralnih organa KPJ/SKJ. II. Plenumi CK i sjednice Politbiroa CK KPJ/SKJ, knjiga 2, Beograd, 1985.

Izvori za istoriju SKJ: *Peta zemaljska konferencija KPJ* (19-23. oktobar 1940). Serija A: Dokumenti centralnih organa KPJ/SKJ. I. Kongresi, konferencije, plenumi CK KPJ/SKJ, knjiga 10, Beograd 1980.

Jareb, Jere, *Pola stoljeća hrvatske politike*, Zagreb, 1995.

Jelčić, Dubravko, *Politika i sudbine*, Zagreb, 1995.

Jelić, Ivan, *Komunistička partija Hrvatske 1937-1945*, dva toma, Zagreb, 1981.

Jelić, Ivan, *Tragedija u Kerestincu*, Zagrebačko ljeto 1941., Zagreb, 1986.

Jelić, Ivan, *Osnivački kongres Komunističke partije Hrvatske 1937*, Zagreb, 1987.

Jelić-Butić, Fikreta, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945.*, Zagreb, 1977.

Jelić-Butić, Fikreta, *Hrvatska seljačka stranka*, Zagreb, 1983.

Jelić-Butić, Fikreta, *Četnici u Hrvatskoj 1941-1945.*, Zagreb, 1986.

Kalinić, Pavle, *Andrija Hebrang: Svjedoci govore*, Zagreb, 1991.

Kardelj, Edvard, *Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije: Sećanja 1944-1957.*, Ljubljana, Beograd, 1980.

Keršovani, Otokar, *Povijest Hrvata*, Rijeka, 1971.

Kljakić, Dragan, *Dosje Hebrang*, Beograd, 1983.

Kocbek, Edvard, *Put u Jajce*, Zagreb, 1978.

Komarica, Zvonimir, *Grobovi bez sjene: Bijeg iz Kerestince*, Zagreb, 1962.

Korsky, Ivo, *Hrvatski nacionalizam*, Zagreb, 1991.

Krizman, Bogdan, *Pavelić i ustaše*, Zagreb, 1978.

Krizman, Bogdan, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, Zagreb, 1989.

Kvaternik, Eugen Dido, *Sjećanja i zapažanja 1925-1945*, Zagreb, 1995.

Milanović, Božo, *Moje uspomene: 1900-1976.*, Pazin, 1976.

Milatović, Mile, *Slučaj Andrije Hebranga*, Beograd, 1952.

Mihajlović, Živorad Šilja, *Hebrang izdajnik ili žrtva političke igre*, Beograd, 1989.

Obradović, Marija, *“Narodna demokratija” u Jugoslaviji 1945-1952.*, Beograd, 1995.

Opačić-Ćanica, Stanko, *Srbi u Hrvatskoj*, Beograd, 1989.

- Petešić, Ćiril, *Katoličko svećenstvo u NOB-u 1941-1945.*, Zagreb, 1982.
- Peti kongres Komunističke partije Jugoslavije: Izvještaji i referati*, Beograd, 1948.
- Radonjić, Radovan, *Sukob KPJ sa Kominformom i društveni razvoj Jugoslavije (1948-1950)*, Zagreb, 1975.
- Stipetić, Zorica, *Komunistički pokret i inteligencija*, Zagreb, 1980.
- Supek, Ivan, *Krunski svjedok u Hebrangovu slučaju*, Zagreb, 1990.
- Supek, Ivan, *Krivovjernik na ljevici*, Zagreb, 1992.
- Šepić, Dragovan, *Vlada Ivana Šubašića*, Zagreb, 1983.
- Tomasevich, Jozo, *Četnici u drugom svjetskom ratu 1941-1945.*, Zagreb, 1979.
- Tuđman, Franjo, *Bespuća povijesne zbiljnosti*, Zagreb, 1989.
- Velebit, Vladimir, *Sećanja*, Zagreb, 1983.
- Vlajčić, Gordana, *KPJ i nacionalno pitanje u Jugoslaviji 1919-1927.*, Zagreb, 1974.
- Vlajčić, Gordana, *Osmo konferencija zagrebačkih komunista*, Zagreb, 1976.
- Vukmanović, Svetozar Tempo, *Revolucija koja teče: Memoari*, dva toma, Beograd, 1971.
- Zaslavski, Viktor, *Neostaljinistička država*, Zagreb, 1985.
- Zemaljsko Antifašističko Vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske, *Zbornik dokumenata 1943-1945.*, četiri knjige, Zagreb, 1964-1985.
- Žerjavić, Vladimir, *Gubici stanovništva Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1989.

Pavle Kalinić

ANDRIJA HEBRANG AND THE CROATIAN QUESTION

Summary

The entire Croatian history has been fraught with conflicts in which the advocates of Croatian interests have been maligned by means of numerous conspiracies and fabrications which would serve as a pretext for their most brutal liquidation.

Andrija Hebrang is a tragic figure of recent Croatian history, a victim of the Politburo fraction of Kardelj-Đilas-Ranković, to whom Tito gave the go-ahead for Hebrang's political and physical elimination.

The accusations that he was a spy for the Ustashas and later for the Soviets are totally unfounded — an innocent victim whose demise has remained unexplained.